

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

Edirne Polonya Rahibe Okulu

Polish Nun School in Edirne

Yılmaz Büktel

Dr., Trakya Üniversitesi, Edirne

ybuktel@gmail.com

Özet

Polonya Rahibe Okulu, Pulak Okulu, Edirne Kız Öğretmen Lisesi, Edirne Erkek Öğretmen Okulu, Tütün Deposu, Hastane, I. Murat Ortaokulu, I. Murat Lisesi gibi işlevlere sahip olan bu tarihî bina genellikle bir Polonya yapısı olarak kabul edilmek istenir. İlk yapım tarihi olarak 1893 yılı belirlenen bina günümüze kadar pek çok onarım geçirmekle birlikte esas yapısını koruduğu söylenebilir. Yapı zaman içinde işlev değişimlerine uğramıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin seçkin ve tarihî şehirlerinden olan Edirne'de, Polonya halkının varlığına işaret eden bir yapının, ilk işleviyle olmasa da bugün bile ayakta olması, Edirne'nin Osmanlı dönemindeki önemi ve bunun getirdiği kozmopolit yapısıyla ilgili olsa gerektir.

Anahtar kelimeler

Polonya, Resureksiyonist, Edirne, Rahibe okulu, Türkiye.

Abstract

This historical building, which functioned as “Polish Nun School”, “Polak School”, “Edirne Girl Teacher High School”, “Edirne Male Teacher High School”, “I. Murat Secondary School”, “I. Murat High School”, Tobacco warehouse, hospital, is generally tended to be accepted as a Polish structure. Although the building being dated as 1893 underwent number of repairs, it can be said that it still maintains its original form. Its function changed over the years. Existence of such a building which proves the presence of Polish people in Edirne, standing firm even today (even if not with main function), must be an indicator of Edirne's cosmopolitan nature thanks to its importance during Ottoman era.

Keywords

Poland, Resurrectionist, Edirne, Nun school, Turkey.

Giriş

Kamu kurumlarının binaları ya da kamuya mal olmuş binaların genellikle merak edilen bir geçmişleri vardır. Köklü bir tarihe sahip okul binaları da bu tip yapıların önde gelenlerindedir. Geçmişte bir dönem Osmanlıya başkentlik yapmış, İstanbul'un fethinin hazırlandığı bir kent olarak da isim yapan Edirne, Batılılaşma sürecinde tıpkı başkentte olduğu gibi kozmopolit bir yapıya sahip olmuştur. Bunun sonucu olarak kentte farklı cemaatlere-topluluklara ait oldukları düşünülen ve hâlâ varlıklarını sürdüren ya da sadece ismi kalmış pek çok bina olduğu bilinmektedir. Polonya Rahibe Okulu ya da sadece Polak Mektep olarak anılan bina grubu da farklı işlevlere sahip olarak günümüze kadar ulaşan yapılardandır.

Edirne'nin Tarihi

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

Geçmişte Meriç ile kolları olan Arda ve Tunca nehirlerinin yaptığı bir yay içinde kalan Edirne ve civarında Roma dönemi öncesinde muhtelif Trak kabilelerinin olduğu bilinmektedir. Roma döneminde fethedilmesi güç bulunan bu sulak arazide bir Roma garnizonu (Castrum) vardır. İmparator Hadrianus'un (117-138), bu garnizonu ziyaretinde bir imar hareketi başlatarak garnizonu bir şehre dönüştürdüğü genellikle kabul edilen bir görüştür. Garnizon-şehir bu gelişme üzerine artık Hadrianapolis olarak tanınmış ve bu isim evrilerle günümüzde “Edirne”ye dönüşmüştür. Edirne, Roma döneminde bir sınır kenti olmaktan uzak, barış içinde yaşamışsa da Roma İmparatorluğunun son dönemlerinde taht kavgalarından kaynaklanan savaflara sahne olmuştur. İmparatorluğun ikiye bölünmesi sonucu Bizans topraklarında kalan şehir, bu kez Bizans'ın son döneminde bir sınır kenti olarak Avrupa üzerinden gelen akınlara siper olarak zor günler geçirmiştir. Edirne nihayet 1361 yılına gelindiğinde Osmanlı Sultanı I. Murat (1362-1389) tarafından, Dimetoka'nın (bugünkü Didimothico/Yunanistan) ardından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Edirne, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa içine doğru yaptığı fetih hareketlerinde, ordunun toplanma merkezi olarak kullanılmış bu yönüyle Roma dönemindeki gibi bir ordugâh karakterini sürdürmüştür. Ayrıca İstanbul'un 1453'te fethinden sonra burada tahta çıkan tüm padişahlar Edirne'ye ilgisiz kalmamışlar ve şehri adeta yazlık başkent gibi görerek sürekli bağlantıda olmuşlardır. Edirne ikinci başkent unvanı ile her zaman önemli bir kent olsa da 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Yunan, Bulgar ve Rus işgalleri ile acı günler yaşamış ve yerli halkı yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Edirne'deki Osmanlı halkının bütünleşik yapısına, II. Beyazıt (1481-1512) döneminde, İspanya'dan kovulan Museviler de katılmıştır. Museviler bizzat Sultan'ın fermanı ile Osmanlı topraklarına yerleşime davet edilmişler ve bunlardan büyük bir bölüm Edirne'ye yerleşmiştir. Musevilerin kente yerleşimi zaten canlı bir şehir olan Edirne'nin ticari yaşamını daha da hareketlendirmiştir. 19. yüzyılda İstanbul ile Selanik arasında kalan bu canlı ve çok hareketli şehri, kapitülasyonların etkisiyle Ege sahillerinin aktif ticari yaşamına katılan Levantenler de keşfetmekte geç kalmamışlardır.

Araştırmalar

Polonya Rahibe Okuluna dair ulaşabildiğimiz en eski ulusal kaynaklar genelde şehir rehberleridir (Rıfat Osman, 1994, s. 87), (Edirne Sancağı, 2013, s. 168-170). Ancak adı geçen kaynaklar dışındaki yayınlarda da bu okuldan kısaca söz edilmiştir.

Polonya Rahibe Okulunun kuruluşuna dair en eski kaynaklar Wojciech Mleczko tarafından hazırlanmış doktora tezinden geliştirilmiş bir kitapta yer almaktadır (Mleczko, 2014, s. 200-203). Bu geniş kapsamlı kitap aşağıda değineceğimiz “Diriliş” hareketi çerçevesinde eğitim yapan dinî okulları tanıtan bir albüm niteliği taşımaktadır. Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde çalışılan bir yüksek lisans tezinde okulun şematik kat planları yer almaktadır (Çifçi, 2003, s. 88-97). Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Gül Haymana tarafından hazırlanan bir yüksek lisans tezi ise Edirne'deki Bulgar okullarını konu almıştır (Haymana, 2018).

Polonya Rahibe okulunun müdür yardımcısı olarak görev yapan Peder Pawel Smolikowski'nin hatıratında '93 harbinin acıları ve okulun öğretmen ve öğrencilerin yaralı gaziler için yaptıkları özverili çalışmalar ve Edirne'nin acı günleri anlatılır. Bu kitap Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Hüseyin Mevsim tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Mevsim, 2015, s. 159-184). Trakya Üniversitesi öğretim üyesi Fahri Türk'e ait

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

bir diğer akademik çalışma Bulgar Cemaati ve Polonyalı kurucular arasındaki ilişkiler üzerinedir ve bu çerçevede okul da incelenmiştir (Türk, 2009, s. 705-720).

Edirne Valiliği tarafından hazırlatılan Envanter çalışmasında da Polonya rahibe okuluna yer verilmiş ve yapının 4 katlı cephe rölövesi ve zemin kat planı verilmiştir (Envanter,419-20,2013). Edirne Belediyesince 11 farklı dilde hazırlatılan, kentın 1918 yılında çizilmiş en geniş kapsamlı planının tıpkıbasımı, Kaleiçi’nde yapı adasını gösteren en eski şehir planı olarak dikkat çekmektedir (Şehir Planı, 2018). Bize bilgi kaynağı olarak görünen bir başka alan, bu binalarda eğitim gören, olgunluk yaşına gelmiş kişilerin internetteki paylaşımları olmuştur (Necmi Mola,2010), (HasKeSef). Son bir kaynak Polonya Rahibe Okulu’nun yerinde bulunan I. Murat Anadolu Lisesinin Web sitesidir. (I.Murat Lisesi)

Polonya Rahibe Okulunun Kuruluş yılları ve 93 Harbi

Polonyalı kurucularına ithafen Polonya Rahibe Okulu olarak bilinen binanın asıl yerinde Bulgar Katolik mektebi ve kilisesi bulunuyordu. 1883 yılına ait bir kayda göre bu arazide bulunan erkeklere mahsus Bulgar Katolik mektebi, 1862 yılında Diriliş Kilisesi mensubu olan Polonyalı bir topluluk tarafından amaçlarına uygun bir organizasyonla yenilenmiştir (Edirne Sancağı, 2013, s. 168).

“Polonyalı Resüleksiyonistler 1862’de Edirne’de Katolik Bulgar Okulu’nu kurmuşlardır. Polonya Azınlık Okulu’nun kurucuları Rusya’dan kovulan Yanski, Kaysiewicz, Semenenko, Yelowicki, Kalinska, Kaczanowski, Zbyszewski, Procwlocki, Grabowski, Bakanowski, Pawlicki, Wronowski, Kobrzynski ve Smolikowski’dir.”
(Türk, 2009, s. 714)

Diriliş Kilisesi mensubu olan bu grup, Katolik inancını yaymak için Ortodoks olan Rusya’dan ayrılmak zorunda kalınca önce Anadolu’ya ve ardından İstanbul oradan da Edirne’ye gelmiştir. Osmanlıların egemen olduğu bugünün Yunanistan ve Bulgaristan topraklarında yaşayan Ortodoks mezhebine mensup Hristiyanlar, dini ve kilise ile kilise okullarını bir araç olarak kullanıp Osmanlıya karşı isyan hareketleri gerçekleştiriyorlardı (Büktel, 2017, s. 162-63). Referans verdiğimiz bu yayıncımız başka bir konuya ilişkin olsa da burada Yunan kaynaklarına dayanılarak sözü edilen dinî yapılaşma ve organizasyonla nasıl taraftar ve mali güç bulunduğu anlatılmaktadır. Bu yüzden Osmanlı yönetimi, bu coğrafyanın merkezinde yer alan Edirne’de bir Katolik din okulunun kurulmasına karşı çıkmamış hatta destek vermiş olabilir. Çünkü Bulgarların Katolik olması, Ortodoks olan Yunan halkı ve Rusya arasında mezhep farklılığı ile tampon bir bölge oluşumuna yol açabilecektir. Üstelik aşağıda değineceğimiz bazı Avrupa ülkeleri de bu mezhep değişikliğine sıcak bakmakta ve desteklemektedirler. Nitekim okul kurulduktan sonra Katolik mezhebine geçişlerde hızlı bir artış olduğu görülmüştür.

“1861 yılında Papa IX. Pius cemaat üyelerine Bulgar topraklarına gitmelerini teklif eder, çünkü artık Bulgarların da Katolikliğe kabul edilme anlaşmasını imzalamıştır. Böylece 1862’de cemaatin iki temsilcisi, Peder Hieronim Kajsiewicz (1812-1873), Bulgarların durumunu ve ihtiyaçlarını yerinde tespit etmek için İstanbul’a gelir. Dönüşünden sonra Peder İgnacy Kaczanowski Bulgar çocukları ve gençleri için mektep açması amacıyla Edirne’ye gönderilir. 1863’ün erken baharında, Bulgar Katolik Mektebi’nin temellerini atmak için İstanbul’dan Edirne’ye yola çıkılır. Kirişhane mahallesinde ev tutulur ve burada Bulgar çocuklar için açılan ilkokul, 1863-1867 arasında faaliyet gösterir. 1867’de Edirne’ye Peder Rafael Ferinio gönderilir;

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

aynı yıl Kale’de, odaları geniş ve sınıflık ve yatakhane için elverişli olan bir payanda bina satın alınır ve mektep ortaokula yükseltilir.” (Mevsim, 2015, s. 159-184)

Diriliş kilisesi mensuplarının (resürekسیونistler) felsefesi, yöntemleri bugün için bizi aşan bir konu. Bu nedenle Polonya Rahibe okulun kurucuları hakkında, yukarıda yazdıklarımızı da doğrulayan paragraftaki tanımlamayla yetiniyoruz:

“1836 yılında Paris’te, Adam Mickiewicz ve Frederic Shopin gibi ünlü Lehlerin yakın dostu olan Bogdan Janski (1807-1840) tarafından Tanrımız İsa Mesih’in Yeniden Dirilişi (Latince, Congregatio a Resurrectione Domini Nostri Iesu Christi) adında bir cemiyet kurulur. Resürekسیونistler diye de geçen cemiyetin başlıca hedefleri, millî bağımsızlığını kaybetmiş ve dört bir yana savrulmuş olan Lehler arasında Katolikliğe aidiyet şuurunu pekiştirme; kuşatma altındaki memleketlerinin er veya geç dirileceği umudunu canlı tutma ve 1860’lara doğru, mektep, yurt ve maarif yoluyla bilhassa Osmanlı tebaası Bulgarlar arasında Katoliklik propagandası yapma şeklinde özetlenebilir.” (Mevsim, 2015, s. 159)

Ortodoks Yunanlılar, dini, bağımsızlık ülküleri için kullanırken, Osmanlı yönetimi de Bulgarları Katolikleştirilmesine göz yumarak Rusya ile Yunan halkı arasında tampon bölge oluşturma hesabını yapıyordu. Bu arada göz ardı edilmemesi gereken konu Resürekسیونistlerin de yukarıda açıklanan hedefleri yani eğittikleri halkın çocuklarını bağımsızlaştırma ülküsü ile yeni nesiller yetiştirmesidir, ki buradan yetişen gençlerin sonraki yıllarda Bulgaristan yönetiminde görev aldıkları biliniyor.

Sadaret, okul ile ilgili konularda Resürekسیونist ifadesini kullanmaktan çekinmiş ise de 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında, savaş gazileri için yaptıklarından ötürü dönemin Sultanı, bu okulun sahibi Resürekسیونist Polonyalılar, II. Abdülhamid tarafından madalya ile taltif edilmişlerdir.

“1890 senesinde mektebin yeniden inşası söz konusu olunca Sadaret tarafından izin verilmiş, ancak “Resürekسیونist” yerine “Bulgar Katolik Mektebi” ifadesinin kullanılmasına kara verilmiştir. Sadaretin bundaki amacı dıştan gelecek müdahaleleri engelleyebilmektir. Söz konusu Salnamelerde Resürekسیونist unvanını kullanılmamasında Sadaretin bu emrinin etkili olduğu ihtimal dahilindedir.” (Edirne Sancağı, 2013, s. 168)

Fahri Türk’ün çalışmasında da bu zorluklar farklı açıdan dile getirilmiştir:

“Polonya Azınlık Okulunun kurucuları Rusya’dan kovulan bir gruptur. Bu yüzden bu okul kuruluşunu müteakiben bütün Edirne’de Polonya Azınlık Okulu (Polak Mektep) olarak tanınmıştır. 1867’de Kale’ye (Kaleiçi) taşınan okulun bir bölümü 1874’e geldiğinde Seminer şekline getirilmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında kapanan okul, 1882-83 yılında tekrar açılmıştır. 1893 yılında Okul aynı yerde yeniden inşa edilmiştir. Polonya Azınlık Okulu diğer Avrupa devletlerinde Katolik Bulgar Okulu olarak nam salmıştır. Edirne’deki bütün Katolikler bu okulda eğitim görmüşlerdir. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşında bu okulun sahibi resürekسیونist Polonyalılar binlerce yaralı Müslüman Türk askerini tedavi etmişler ve evlerinde barındırmışlardır. Bu feragat ve yardımseverliklerinden dolayı II. Abdülhamid tarafından madalya ile taltif edilmişlerdir.” (Türk, 2009, s. 714-715)

Edirne Bulgar Katolik Mektebi’nde, öğrenim ve eğitim konusunda ortaokul müdür muavinliği ve muallimlik yapan Peder Pawel Smolikowski hatıratında Osmanlı yönetimi ile ilişkilerini ve yaralı hastalara bakmalarını şöyle anlatır:

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

“Osmanlı Hükümeti bize karşı çok iyi niyetliydi. Üst düzey memurlar resmî olarak ziyaretimize geliyor ve yaralılara verdiğimiz hizmetten dolayı teşekkür ediyorlardı. Daha sonra Paris büyükelçisi olan Arif Paşa, Saffet Paşa ve Cemil Paşa gibi komutanlar, Vali İbrahim Paşa, hastanelerin başmüfettişi Nuri Paşa geliyorlardı. Hepsi memnuniyetini belirtiyor, teşekkür ediyor, ille de Peder Hieronim’i görmek istiyorlardı. Bize gösterilen iyi niyeti başkalarının yararına kullanıyorduk. Peder Rafael Türklerin nezdinde öyle bir itimat sağladı ki, ricası üzerine, hapisten, müteveffa piskoposumuzun kardeşi olan iki Bulgar salıverildi. Yatılı mektebimizin bir kısmının Mustrakliy köyünde bulunduğunu öğrendikten sonra buralarda başıboş dolaşan Çerkez ve zeybeklerden koruması için askerî bir koruma konuldu. Ayrıca, Katolik yaşayan her köye de ikişer koruma konulmasını rica ettik. Bize gösterilen iyi niyetten Katolik ve Ortodokslar eşit ölçüde faydalanıyorlardı.” (Mevsim, 2015, s. 167)

Avrupa ülkelerinde olduğu gibi eski kartpostallarda bile okulun yanındaki kilise binası Bulgar Katolik Kilisesi olarak anılmaktadır. Oysa Edirneliler okulu daima kurucularına ithafen Polonya Rahibe Okulu, Polak Mektep gibi adlarla anmıştır ve bugün dahi I. Murat Lisesi deyince bu tanımlar akla gelir. Ancak okula ait ulaşabildiğimiz tüm eski resimlerde erkek öğretmen ve öğrenciler görülürken rahibe öğretmen ve öğrenciye rastlanmamaktadır. Buradan çıkarabildiğimiz diğer bir sonuç da bugün I. Murat Anadolu Lisesi olarak kullanılan bina 1893 yılında inşa edildiğine ve hemen avlusundaki kilisenin eski Katolik Bulgar okuluna bağlı bir yapı olduğuna göre Kilise bugüne ulaşan okul binasından daha eski olmalıdır. Ancak bu kilise bugün anahatlarıyla ayakta durmakla beraber çan kulesi ya da başka bir ayrıntı görülmemektedir. Burası artık lisenin, bodrumu da olan bir konferans salonudur.

Mleczo’nun Çalışmasında Diriliş grubunun Bulgar Katolik Okulu için amacı ve çalışmanın sonuçları şöyle ifade edilmektedir:

“Papa IX. Pius’un arzusu uyarınca Diriliş misyonunun amacı Doğu Katolik Kilisesi için yerel din adamlarını yetiştirmek üzere bir okul kurmaktır. Resüresyonist eylemimizin asıl amacı rahipleri eğitmektir. Adrianapol’daki (Edirne) Bulgar Katolik spor salonu bu amaç için mükemmeldi. Bu okul 1864-1914 yılları arasında faaliyet gösterdi Bulgaristan’daki Dirilişçi okullar arasındaki en gelişmiş okul buydu. İlk faaliyet yılında 100 olan öğrenci sayısı bazı yıllarda 150’ye kadar çıkabiliyordu. 1888 yılına kadar birinci kalitede bir okuldu. Bu okulda öğrencilere iyi bir bilimsel ve ahlaki eğitim verdiler. Okul diplomaları yabancı Üniversiteler tarafından ikincil diplomalar olarak kabul edildi ve mezunlar Fransa ve İsviçre’deki okullara sınavsız kabul edildiler.” (Mleczo, 2014, s. 182)

Burada Osmanlı yönetiminin amaçladığı Yunan ve Bulgar Ortodoksların Katolik mezhebi sayesinde bölünmesidir. Oysa Diriliş hareketinin ikincil amacı ise Bulgarlara ve Katolikliğe yeni geçene, buradan yetişen rahipler yoluyla bağımsızlık fikrini aşılmasıdır.

Hüseyin Mevsim ise Leh rahibin anlatımlarına geçmeden önce Okulda verilen eğitimin niteliğini ve kuruluşun zenginliklerini şöyle anlatır:

“Eğitimin Bulgarca ve Fransızca yapıldığı mektepte, Türkçe, Bulgarca ve Yunanca da okutulur. Zengin bir kütüphaneye, zooloji koleksiyonuna, fizik ve kimya laboratuvarına, ayrıca tiyatro salonuna, müzik orkestrasına vs. sahip olan Polak Mektep, bilhassa 93 Harbi, Balkan ve Birinci Cihan Harbi yıllarında eğitime

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

ara vermesine rağmen faaliyetini 1928’e kadar sürdürür ve daha sonra Bulgar Devleti’nde üst kademe görevler alacak birçok şahsiyeti mezun eder.” (Mevsim, 2015, s. 159-160)

Alıntının bu paragrafı bize Mleccko’nun belirttiği bu okuldan yetişen Fransa ve İsviçre’deki okullara neden sınavsız alındıklarını açıklar gibidir.

Polonya Rahibe okulunun aktif olduğu dönemde Edirne’de azınlıkların toplamı nüfusun büyük kısmını oluşturuyordu. Azınlıklar içinde ise Rum nüfus ilk sırada gelmekteydi. Okulun hizmete alınmasıyla da Bulgar nüfusunda kaydedeğer artışlar olmuştur. 1918 yılında ise Balkanlar’daki büyük toprak kayıpları Türk nüfusunun ve Selanik’in düşmesiyle de Edirne’ye yapılan zorunlu göçler Yahudi nüfusunun artışına sebep olmuştur.

“1858 yılında Edirne’de 35.000 Müslüman Türk yaşarken, şehirde yaşayan gayrimüslimlerin sayısı toplam olarak 59.000’dir. Yani bir başka ifadeyle gayrimüslimler Türklerin yaklaşık iki katına denk gelmektedir. 1882’ye gelindiğinde şehrin toplam nüfusunun 74.000’e düştüğü görülmektedir. Bunun sadece 20.000’inin Müslüman olduğu göz önüne alınırsa, gayrimüslimler Müslümanların 2,5 katına yaklaşmaktadır. (Krş. Tablo 1.) Bu durumun en önemli nedeni 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Türklerin Edirne’yi terk ederek Anadolu’ya göç etmeleridir. Edirne’nin Müslüman nüfusu Balkan savaşları öncesinde bölgedeki huzursuzlukların artması nedeniyle çok az artmıştır. Edirne’de Müslüman Türklerin nüfusu tarihte ilk olarak 1918’de 47.289 kişiyle ilk sıraya yükselirken, gayrimüslimlerin toplam nüfusu 40.403 ile hemen hemen şehirdeki Müslümanların sayısına eşit durumdaydı. 1918’de Edirne’de Türklerin ve Yahudilerin nüfuslarının önemli oranda artmasının asıl nedeni, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında Türklerin bütün Rumeli topraklarını kaybetmesidir. Özellikle Balkanların kaybedilmesinden sonra Selanik’te yaşayan Yahudi Cemaati’nin büyük bir kısmı Edirne’ye yerleşmiştir.

Rumlar 1911 yılına kadar Edirne’de en kalabalık nüfusa sahip etnik grup olma özelliğini korumuştur. Ancak 1918’den sonra şehirde Müslüman Türklerden sonra ikinci sıraya yerleşmişlerdir. (Krş. Tablo 1.) Edirne’de Bulgarların 1858’te 5.000 olan nüfusu 1882’de 8.000’e yükselmiş ve 1911’e gelindiğinde ise hızlı bir düşüş göstererek 1.504’e gerilemiştir. Bunun temel nedeni 1908’de Bulgaristan’ın tam bağımsızlığını elde etmesidir. Edirne’nin Bulgar nüfusu 1858’de Ermenilere eşit, 1882’de bu etnik gruptan fazla 1911 ve 1918 yıllarında ise Ermenilerin nüfusundan daha azdır. (Krş. Tablo 1.) 1858’de Edirne’nin 94.000 olan toplam nüfusu peyderpey azalarak 1911’e gelindiğinde 65.454’e düşmüştür. Edirne nüfusunda 1918’de kayda değer hiçbir artış olmamıştır. (Türk, 2009, s. 707-708)

Edirne Nüfusunun Etnik Dağılımı

Milletler	1858	1882	1911	1918
Türk/Müslüman	35.000	20.000	25.000	47.289
Rum	45.000	25.000	25.950	19.608
Ermeni	5.000	6.000	3.500	4.005
Yahudi	4.000	15.000	9.500	14.466
Bulgar	5.000	8.000	1.504	2.324
Toplam	94.000	74.000	65.454	87.692

(Balta, 1998, s. 231)

Edirne’de Bulgar Varlığı ve Bulgar Cemaati

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

Burada konuyla ilgisi dolayısıyla bir başka makalede değindiğim Edirne’deki Bulgar Cemaatine ilişkin yazdıklarımı paylaşmak da yerinde olacak:

“Osmanlı İmparatorluğu, 1362–1389 yılları arasında Balkanların merkezinde yer alan Bulgar topraklarına egemen olmuş ve bu topraklar yaklaşık 500 yıl boyunca Osmanlı’nın hâkimiyetinde kalmıştır. Osmanlı egemenliği (1396–1878) sırasında Bulgaristan, yaklaşık 500 yıl süreyle, Rumeli Beylerbeyliği ve daha sonra da Tuna Vilayeti adları altında içişlerinde bağımsız, ancak devlete vergiyle bağlı bir Osmanlı ili olarak yönetilmiştir. Din ve mezhep işleri bakımından da Bulgarlar, Fener Rum Patrikhanesi’ne bağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda XVIII. yüzyıl sonunda artan ayaklanmalar ve XIX. yüzyıl başındaki Yunan isyanı, gayrimüslim toplumlara önemli ölçüde etkilemiştir. XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarında yaşayan ve bağımsızlık mücadelesine giren uluslardan biri de Bulgarlar olmuştur. Özellikle XIX. yüzyılda uğradığı işgaller dolayısıyla Edirne’nin nüfus yapısı, sosyal ve iktisadi dengeleri değişmeye başlamış; 1828–29 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Müslüman halkın çoğu göç etmiş; yerlerine civar köylerden Hıristiyanlar yerleştirilmiştir. Böylece fetih sonrası Türklerin lehine gelişen nüfus dengesi bozulmuş, her iki kesim birbirine eşit düzeye getirilmiştir. Ancak Bulgarların Edirne’ye yoğun gelişi XIX. yüzyılda başlamıştır. Evangelia Balta, Edirne vilayetine Bulgar gelişini şu şekilde belirtmektedir: “Edirne vilayetine Bulgar sızması üç biçimde gerçekleşti:

- Büyük şehir merkezlerinde, Edirne ve Dedeağaç’ta, cemaatler kurmak amacıyla Bulgar çekirdeklerinin yaratılması yoluyla
- Kırsal bölgelerde, çok geniş bir ölçekte okulların kurulması yoluyla,
- Bulgar Prensiği’nden gelen tarım işçileri nüfusunun çiftliklere aktarılması ve yerleştirilmesi yoluyla.

Balkan Savaşı’ndan önce Edirne’de 2000’den fazla Bulgar olmasına rağmen bunlar, Rum nüfusa kaydedilmiş; ilk kez Osmanlı döneminde 1831 yılında yapılan sayımda Bulgar nüfus ayrıca belirtilmiştir. Edirne’deki Bulgarların bir kısmı Katolik bir kısmı ise Ortodoks mezhebindedir. 1867’de genellikle Edirne’nin Kaleiçi ve Karaağaç bölgesinde ikamet eden Katolik Bulgarların sayısı, 1869’da 2000 olarak tespit edilmiş; ancak 1870’teki fermanla Bulgar Eksarhanesi’nin kurulmasına izin verilmesi sonucu Katolik Bulgarların dörtte üçü Ortodoksluğa geri dönmüştür. Önceleri özel bir bölgeye yerleşmemiş olan Ortodoks Bulgarlar ise daha sonra, 1875 yılında, Rum ve Müslümanların ikamet etmekte oldukları Uzunkaldırım ve Kıyık semtlerinde toplanmışlardır.

1876 Bulgar ayaklanması ve 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Edirne’deki Bulgar sayısını azaltmış; 1878 Berlin Kongresi’yle Doğu Rumeli’nin Osmanlı’da kalması, buradaki Bulgarların Bulgaristan’a göçünü hızlandırmıştır. Ayrıca Edirne’deki toplulukların yaşam koşullarının kötüleşmesiyle Doğu Rumeli’ye doğru Rum ve Bulgar göçleri başlamış; Bulgar Devleti’nin kurulmasından ve Doğu Rumeli’nin de 1885’te Bulgaristan’a bırakılmasından sonra nüfus değişikliği yaşanmıştır..

1908’de ise Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi sonucu Osmanlı topraklarından Bulgaristan’a kitlesel bir göç yaşanmış, Ortodoksların yanında Katolikler de göç etmiştir. Balkan Savaşlarının ardından, 1913’te, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan Mübadele Anlaşması gereği, Bulgaristan’a 46.764 Bulgar göç etmiştir. Bunlar arasında özellikle Edirne ve Selanik çevresinden yaklaşık 10.000 kişi bulunmaktadır.” (Büktel, 2010, s. 132-33)

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

1877-1878 savaşında hastane olarak kullanılan okul binasına, Balkan Savaşları sırasında İttihat ve Terakki Yönetimi el koymuştur. Okula ait kilise ve matbaa da kapatılmıştır. Polonya Azınlık Okulunun yerinde 1915-1916 yıllarında zamanın Milli Eğitim Müdürü Servet Bey'in öncülüğünde (Vali Hacı Adil Bey dönemi) Edirne'de ilk Kız Öğretmen Okulu açılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar açılan okul 1918 ila 1927 yılları arasında ikinci kez Polonya Azınlık Okulu olarak hizmet vermiştir. Edirne'de Resüleksiyonistlerin varlığı 1928 yılında sona erecek ve okulun mülkiyeti de 1927 yılında el değiştirecektir.

1927 yılında Vali İzzet Bey döneminde Okul binası Tekel Bakanlığı tarafından satın alınarak tütün deposu olarak kullanılmıştır. Kuşkusuz bu kullanım okulun işlevine ters bir uygulama olup binanın da aleyhine olmuştur..

1958 yılına kadar bu işlevini sürdüren bina bu kez Milli Eğitim Bakanlığı tarafından satın alınarak (1961) Erkek Öğretmen Okulu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Okul binasının bu yeni işlevi 1973 yılına kadar sürmüş ve bina 1973-74 öğretim yılından itibaren I. Murat Ortaokulu, 1984-1985 öğretim yılından başlayarak I. Murat Lisesi olarak kullanılmıştır. Okul son kimliğini 2000'li yıllardan bu yana aynı adla Anadolu Lisesi olarak devam ettirmektedir. (Koruma Kurulu, 2019)

Polonya Rahibe Okulu / I. Murat Lisesinin Mimari Tanımlaması

Yapının bugünkü yer tanımlaması şöyledir: Bina Kaleiçi'nde, İzmir Caddesi ve Balık Pazarı Caddesinin kesiştiği noktada yer almaktadır. İzmir Caddesi üzerinde yer alan uzun cephenin ve Balık pazarı caddesinde yer alan kısa cephenin karşısında ise bu yapı adasını kapatan “L” formundaki Kemer Avlu Sokağı vardır. Bu ada sınırları içinde “L” formundaki okul binası ve bu formun “U” şeklinde algılanmasını sağlayan Katolik Kilisesi (Bugün konferans salonu) vardır. “L” formundaki binanın kısa kol ucunun yanı başında müdür lojmanı olarak kullanılan yakın tarihli bir konut yapısı vardysa da bugün yoktur, yıkılmıştır. (Şekil 1-2)

Şekil 1. Google Earth'te 1. Murat Lisesi

Şekil 2. Edirne Planında (1918) 1. Murat Lisesi

Koruma Kurulunda baktığımız Araştırma-Proje dosyasındaki restitüsyon raporuna göre “L” formundaki binanın iki ayrı blok olarak farklı zamanlarda yapıldığı ve sonradan birleştirildiği ileri sürülmektedir. Oysa ulaşabildiğimiz tüm eski fotoğraflarda iki blok birleşik görülüyor. Dahası yer tarifi yaptığımız köşede iki bloğu birbirine bağlayan kule benzeri bir yapı algılanıyor. (Şekil 3-4)

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

Ancak sonraki süreçte yapılan onarımlarla bu görüntü kaybolmuştur. Burada kanımca sorulması gereken soru, kısa bloğa sonradan birleştirildiği belli olan daha kısa kolların ne zaman eklendiği olmalıdır. Bu iki eklenti binanın ne zaman yapıldığı yolunda bir belgeye ulaşamadık. Bu işlemin olasılıkla binanın Tütün deposu olarak kullanıldığı dönemde bina hacmini büyütmek için yapılmış olduğunu ya da bina yine okul işlevine kavuştuğunda öğrencilerin hijyen gereksinimleri için yapılmış olduğu yolundaki düşüncelerimiz ise maalesef olanaksız görülüyor. Çünkü Cumhuriyet öncesi siyah-beyaz kartpostallarda da bu ek binaların bir bölümü görülmektedir. Kartpostalların tarihini net olarak belirleyemediğimiz için bu konuda kati bir şeyler söylemek güçtür. Aklımıza düşen son bir olasılık, Balkan Savaşları sırasında hastaneye dönüştürülen yapının bu iki eklentiyle büyütüldüğüdür. Koruma kurulundaki restitüsyon raporunda yer alan aşağıdaki paragraf anlatım ve tarih itibarıyla bu son olasılığa uygun düşmektedir. Ancak paragrafın yazılış nedeni binanın kısa kolunun 1915’lerde yapıldığına yöneliktir.

“Kaleiçi semtinde 1905 yılında bir yangın çıkmıştır. Muhtemelen bu yangından sonra yapının da kısmen tahrip olmasıyla aynı zamanda yapının ihtiyaca yeterli gelmemesinden ikinci bir yapı inşa edilmiştir. 1918 yılından sonraki fotoğraflarda bu ikinci yapıyı görebilmekteyiz. Zemin karolarındaki izlerden de anlaşılacağı üzere önce bu ikinci yapı önce ayrı ayrı girişleri olan yapılarken sonra koridor kısmındaki duvarlar kaldırılarak tek yapı olarak kullanılmaya başlanmıştır” (Koruma Kurulu, 2019)

Bu paragrafın biraz açıklamaya ihtiyacı var gibi. 1905 yangınının Kaleiçi’ni yakıp-yıkıp geçtiğini biliyoruz. Bu zorlu süreçte elbet yapı blokları hasar almış olabilir ve onarım yapılırken sözünü ettiğimiz iki küçük kol da bu dönemde inşa edilmiş olabilir. Ancak bu savımızı doğrulayabilecek bir belge bulamadık.

Okul binası bodrum kat ve yüksek çatı katı da hesaba katıldığı zaman 4 katlı bir yapıdır. Bodrum katın haricinde her 3 katın yerleşim planı şekillerde görüleceği üzere birbirine benzer. (şekil 5-6)

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

Şekil 5. Avludan uzun blok, sağda müdür lojmanı (YB arşivi)

Şekil 6. Uzun blok İzmir Caddesi cephesi

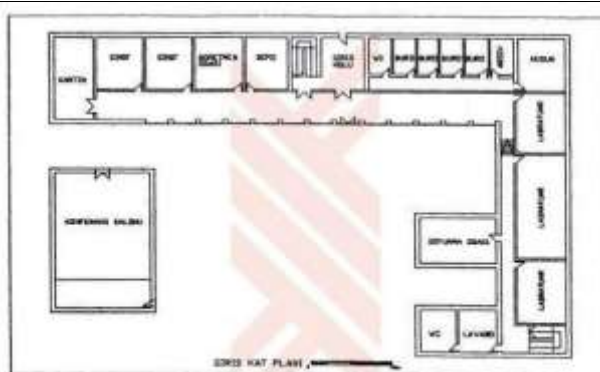
Bodrum katın düzenli bir planı yoktur. İzmir Caddesi üzerindeki uzun bloğun altında bugün kalorifer dairesi, mescit, çalışma atölyeleri ve bunları birbirine bağlayan uzun bir koridor vardır. Bodrum kat pencereleri mazgal tipi pencerelerden ışık almaktadır. Üst kattaki pencereler özgün formlarını korumuş olsalarda bazı değişimler geçirmiştir ancak yine de plasterlerle bölümlenmiş cepheleriyle binanın yine de etkileyici bir görünümü vardır. Cephe görünümünde katları ayıran silmeler dikkat çekicidir. Bunların en göz alıcı olanı, çatı katını vurgulamak üzere dışarı uzatılmış silmedir. Yapı bu hâliyle bir Rönesans sarayını andırmaktadır.

Uzun bloğun orta kısmında binanın ana giriş kapısı ve hemen yanında katlara ulaştıran merdiven boşluğu bulunur. Diğer merdiven boşluğu da kısa bloğun nihayetinde yer alır. Balık Pazarı caddesinden binaya girişi sağlayan bir ana giriş kapısı daha varsa da bugün kapatılmış durumdadır. (Şekil 7,9)

Giriş katının uzun bloğunun yerleşimi 1 ve 2. kattan biraz farklıdır. Burada caddeye bakan yönde farklı işlevlere sahip odalar (ofisler, sınıflar, öğretmenler odası, kantin, tuvaletler) sıralanırken avluya bakan yönde, bir yanı kemerli bir portikle dışa açılan geniş bir koridor vardır. Portiği oluşturan kemer boşlukları bugün cam bölmelerle dışa kapatılmış durumdadır ki eski resimlerde dahi bu kemer boşluklarının kapalı olduğu görülür. Geniş koridor iki bloğun birleşim yerinde daralarak, kısa bloğun sonundaki merdivenlere kadar uzanır. Koridorun caddeye bakan yönünde sınıflar yer alır. (Şekil 8)

Şekil 7. Uzun Blok

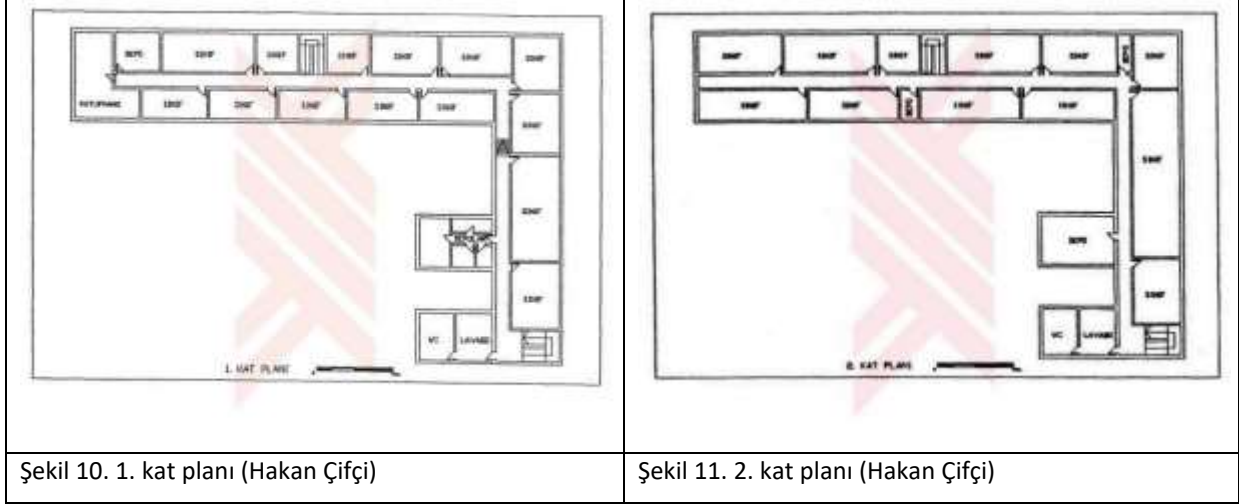
Şekil 8. Giriş kat planı (Hakan Çifçi)

Şekil 9. Kısa Blok

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

1. ve 2. katın planları birbirine çok benzer. Kısa blokta yerleşim planı giriş kattaki ile aynıdır. Uzun blokta ise giriş katından farklı olarak dar-uzun bir koridorun iki tarafında oda-sınıflar sıralanmıştır. 1. kat planının da bloğun sonunda, blok genişliğince uzanan büyük bir oda kütüphane olarak işaretlenmişse de bugün burası öğretmenler odası olarak kullanılmakta, giriş katında öğretmenler odası olarak kullanılan bölüm de sınıfa dönüştürülmüş durumdadır.

Kısa bloğun avluya bakan yönüne eklenti olarak yapılan iki küçük kolun kat planları da benzer yapıdadır. Bu bölümlerde bugün tuvaletler, depo odaları, giriş katında bir soyunma odası gibi yardımcı bölümler vardır. Bu iki kısa eklentinin arasında avluya çıkışı sağlayan ve pek kullanılmayan bir kapı daha vardır. (Şekil 12-13-14)

Yapının bu yerleşim planı, 1928 yılında, Resüeksiyonistler okuldan ayrılana kadar nasıl kullanılıyordu, tütün deposu olduğu zamanda binada bir değişiklik yapılmış mıydı, bunları bilemiyoruz. Okulun yerleşim planı bugün tanımladığımız şekilde ve değiştiğimiz farklılıklar dışında aynen uygulanarak öğretim yuvası olmayı sürdürmektedir.

Bulgar Katolik Kilisesi

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

Bugün, 1.Murat Anadolu Lisesinin avlusunda, bu okul binasından daha eski bir yapı olarak Aziz Kiril ve Aziz Metodi'ye adanmış, Katolik Kilisesinden bugüne kalanları görebilirsiniz. Ancak bir zamanlar okulun kilisesi olarak kullanılan bina bugün konferans salonu olarak kullanılmaktadır. Eski fotoğraflardan kilisenin tüm dış özelliklerini biliyoruz ama bu dönemlerden bir iç fotoğraf bulabilmek mümkün olmadı. Ancak yapıyı tek nefli bir bazilika olarak tanımlamak mümkündür. Güney cephesine bitişik, yapının bodrum katından da ulaşılabilen çan kulesi olan bina günümüze gelene kadar, resmî kullanım sürecinde kilise özelliklerinin çoğunu kaybetmiştir. Çan kulesi yıkılmıştır ama yeri belirgin olarak görülmekte dahası, bodrum kattan kuleye geçişi sağlayan bölüm hâlen yerinde ve görülebilir durumdadır. Diğer değişikliklerin başında yapının giriş cephesine sahne ve kulis binası eklenmesi ve apsis cephesinin değiştirilip burada bir giriş kapısı açılmış olması gelir, yani bir anlamda yapının yönü değiştirilmiştir. Kilisenin alt katında yapıyla aynı boyutlarda bir bodrum katı vardır ve bugün depo olarak kullanılmaktadır. Yapının kuzey ve güney cepheleri plasterlerle beşer bölüme ayrılmış ve her bölümde kemerli uzun pencereler açılmıştır, pencerelerin söğelerindeki hareketlilik dışında bir süsleme görülemez. Bodrum katında da ortadaki 4 plasterin hizasında dörder mazgal pencere bulunmaktadır. Eski fotoğrafına göre yapının giriş cephesi üçgen alınlığı dışında burada yer alan yatay silmelerle ortadaki diğer ikisinden daha geniş üç katlı bir görünüme sahiptir. Yapının dâhilinde eski olan tek iz olasılıkla sonraki onarımlarda döşenmiş olan karo yer döşemesidir. Bir Katolik Kilisesinin zengin iç görüntüsüyle benzerliği yoktur. (Şekil 15-17)

Şekil 15. Kartpostal (YB arşivi)

Şekil 16. Kilise Bugün

Şekil 17. Çan Kulesinin yeri

Kaynaklar

Büktel, Y 2017 *Türk ve Yunan Trakya'sında "U" Narteksli Geç dönem Kiliseleri* International Social Sciences and Humanities Berlin Conference, 18-21 Mayıs 2017, Berlin, s.140-164.

Büktel, Y 2010 "Edirne'de Bulgar-Ortodoks Kiliseleri", XII. Ortaçağ-Türk Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırma Sonuçları Sempozyumuna sunulan bildiriler. 14-16 Ekim 2009 Denizli, İstanbul.

Balta, E 1998 *Edirne Rum Cemaati (20. yy. Ortası -1922)*, Edirne: Serhattaki Payitaht, E. Nedret Işıl, M. Sabri Koz(Haz.) Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, s.229-253.

Çifçi, H 2003 *Edirne'de Azınlık Eğitim Yapıları(1839-1920) ve Mimari Özellikleri*, T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne

Özel Sayı “Polonya ve Türk Dünyası”, Kasım 2019

Mevsim, H2015 *Edirne Bulgar Katolik Mektebi'nden bir Leh pederin 93 harbi notları*, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 4- 2, , ss. 159-184.

Tosyavizade RO 1994 *Edirne Rehnüması, Edirne Şehir Kılavuzu*. Hazırlayan Ratip Kazancıgil, Edirne Türk Kütüphaneciler derneği Edirne Şubesi Yayını.

Komisyon 2013 *Salnamelere Göre İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısıyla Edirne Sancağı* (Türkçeleştiren: Ratip Kazancıgil) Edirne.

Komisyon 2013 *Edirne Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri* (2.cilt) Edirne

Türk, F 2009 *Edirne Bulgar Cemaati ve Polonya Azınlık Okulu-Polak Mektep*, Belleten, C.LXXIII, S.268, Ankara, s. 705-720.

Şehir Planı: Vagus Nerve Araştırma Grubu. 2018 *Edirne Planı*, Çorlu/Tekirdağ

Mleczko, Wojciech. *Formacja kapłańska w myśli i działalności zmartwychwstańców*, Kraków 2014

Koruma Kurulu : Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, I. Murat Lisesi Araştırma-Proje dosyası

Mola, N 2010 <https://www.necmimola.com/2010/11/> Erişim. 17.08.2019

HasKeSef <https://www.fmtr.com/lise-nizi-tanitin/1901638-edirne-anadolu-ogretmen-lisesi.html> Erişim 17.08.2019

I. Murat Lisesi <http://birincimuratal.meb.k12.tr/> Erişim 17.08.2019

